

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

nede teoretiske diskussioner af modernismebegebrer både i forhold til børnelitteratur og litteratur generelt. Det er ærgerligt, også fordi det ville have givet mulighed for en mere udviklet diskussion mellem teori og værkanalyser på dette punkt.

Disse indvendinger skygger ikke for, at afhandlingen som helhed er meget inspirerende læsning. Analyserne og konklusionerne i høj grad relevante for intermedialitetsforskere, der ønsker perspektiver på deres område i forhold til billedbogen. Ligeså relevant er den for kunst- og litteraturvidenskaben. Dertil kommer at den er så den sprogligt præcis og veldisponeret, at den også bør kunne anvendes fx i uddannelsen af bibliotekarer og lærere.

Afhandlingen lever således i høj grad op til krav til forskningen om at fremdrage ny, specialiseret viden inden for et område, hvor forskningen hidtil har været begrænset. Forfatteren argumenterer desuden for nytten af at rette et nyt blik mod dette materiale, og hun gennemfører grundige analyser, der medfører perspektivrige konklusioner, der kan danne grundlag for videre forskning. Det bør en afhandling gøre, men det er sjældent den gør det i en så på en gang levende, stram og læseværdig form som i dette tilfælde.

Nina Christensen

Jan Hellgren, *Det osynliges arkitektur. Om rumsligheten i Bo Carpelans författarskap* (Åbo Akademi, Litteraturvetenskap). Åbo 2009.

Jan Hellgrens *Det osynliges arkitektur. Om rumsligheten i Bo Carpelans författarskap* inramas av en inledning och en avslutande sammanfattning och däremellan återfinns tre stora avdelningar varav den sista helt ägnas åt romanen *Urwind*. Allra sist kommer, i sedvanlig ordning, en engelsk *summary*, noter, litteraturförteckning och ett personregister.

I inledningen deklarerar att avhandlingens övergripande syfte är att, kort uttryckt, ”ta reda på vad det är som gör att man kan kalla Carpelan en ’rummets diktare’” (s. 11). Därefter följer presentationer av avhandlingens teoretiska utgångspunkter och forskningsområdet.

Första avdelningen heter ”Den rumsliga dikten formas – 1950- och 1960-talet”. Denna avdelning är indelad i tre kapitel och Hellgren fastslår att syftet med avdelningen är ”att visa hur å ena sidan en rumsbetoning gradvis växer fram under 1950- och 1960-talet och å andra sidan beskriva hur denna

rumsbetoning gradvis får mer och mer arkitektoniska drag. Betoningen av rumsligheten framträder mot slutet av 1960-talet och blir särskilt iögonfallande under 1990-talet.” (s. 30) Avhandlingsförfattaren lyfter här fram en förskjutning mot det gripbara, sakliga och vardagsrealistiska. Han rör sig i undersökningen från det konkreta tinget till dess rumsliga inramning och betonar samtidigt att Carpelans dikt under slutet av 1960-talet blir ”mer bildlik” (s. 55). Han anknyter vidare till ekfrasproblematiken, det vill säga hur exempelvis dikt beskriver bild. Även 1960-talets politiska debatt tas upp till diskussion och särskild tonvikt läggs på diktsamlingen *Gården* från 1969. I denna första avdelning diskuterar Hellgren också, med kritisk distans, Carpelans egna metapoetiska texter samt andra författares reflektioner kring saklighet och rumslighet.

Hellgren för vidare en kontinuerlig diskussion med en handfull forskares tankar om plats och arkitektur i litteraturen, exempelvis J. Hillis Miller och Carpelanforskaren Anna Hollsten. Avdelningens kapitelrubriker är ”Tinget – byggsten i den öppna dikten”, ”Bildn – stilförändringar under 1960-talet” och ”Bakgården – orienteringspunkt i tid och rum”.

Avdelning två, ”’Diktens skyddsrum’ – aspekter av en plats”, är avhandlingens kortaste avdelning. Här rör sig Hellgren fritt inom Carpelans hela författarskap. Man kan säga att det behandlas som ett rum snarare än en tidslinje. Han undersöker hur Carpelan utvecklar och fördjupar relationen mellan rum och plats. Avhandlingsförfattaren drar också in andra sinnen än synen som är kopplade till rumsupplevelser. En röd tråd i denna avdelning är, kan man säga, rumsgestaltning som tidsupphävning. Hellgren ser beskrivningen av de enkla tingen och de enkla rummen som en sorts poetik på så vis att rumsgestaltningen ofta ter sig som värderande eller uppfordrande: det enkla är verkligt, sant eller eftersträvsvärt. Hans begrepps användning är emellanåt teoretiskt präglad men avdelningen är delvis mer essäistiskt hållen med tre suggestiva kapitelrubriker: ”Det klara rummet”, ”Det förtrollade rummet” och ”Det levda rummet”.

I avhandlingens tredje avdelning, ”Ett arkitektoniskt universum – *Urwind*”

står, som rubriken anger, romanen *Urwind* från 1993 i blickfånget, men det görs också en del utflykter till Carpelans övriga författarskap. Med Hellgrens egna ord så fokuserar han här ”de mer omfattande rumsliga strukturer som binder sam-

man romanens enskildheter" (s. 136). Han skriver vidare att han har som syfte "att åskådliggöra att *Urwind*s arkitektoniska struktur och huvudpersonen Daniel Urwind är oskiljaktiga och att romanens rumsliga betoning inte kan förstås utan kännedom om Daniel Urwind's position i tillvaron" (s. 137). En rad infallsvinklar prövas i detta avhandlingens tredje större parti. Hellgren lutar sig emellanåt tungt mot Gaston Bachelards *La Poétique de l'espace* (1957, på svenska *Rummets poetik*, 2000), en av Carpelans egna läsefrukter. Han betonar att romanen är "uppbyggd som en summa av scener som inte sammanlagda skapar en kronologisk berättelse utan en strukturell och tematisk helhet, ett porträtt av Daniel Urwind" (s. 159). Romanens form beskrivs som öppen och inte fulländad. Dess spänningsfyllda jämviktstillstånd bildar, hävdar avhandlingens författare, "den Carpelanska arkitekturens ontologiska dimension" (s. 172). Avdelningens tre kapitelrubriker ger en uppfattning om huvudlinjerna: "Sjärens osynliga arkitektur – Daniel Urwind", "Motsatsernas arkitektur – 'Ett hus av sten och vind'" och "Romanens planlösning – arkitektonisk utformning".

Slutligen följer således en sammanfattning som ger en god bild av avhandlingens viktigaste drag. Själv skulle jag vilja karakterisera Hellgrens forskningsbidrag som en författarskapsstudie som söker belysa såväl författarskapets utveckling och egenart som de mest karakteristiska dragen i valda verk. Detta sker genom en bred teoretisk ansats med hög komplexitetsgrad. Det spatials, det rumsliga och det arkitektoniska utgör ett teoretiskt problemfält som efterhand visar sig kunna belysa en rad besläktade men inte alltid helt näralliggande fenomen i Carpelans författarskap. Samtidigt framstår Carpelans diktning emellanåt snarast som ett illustrativt exempel på litteratur som kan undersökas med hjälp av de teoretiska verktyg som samlats ihop. Därigenom läggs förvisso väsentliga aspekter till den befintliga Carpelanforskningen men frön sås också till gagn för den i Norden spirande spatialitetsforskningen inom humaniora.

I denna recension ska jag i det följande först mycket kort kommentera formalia och akribi och gå igenom syfte, forskningsfrågor och avgränsningar. Därefter följer det mest omfattande partiet där jag problematiserar avhandlingens grundbegrepp och diskuterar teoretiska och terminologiska aspekter. Slutligen gör jag något enstaka nedslag i texttolkningar för att belysa de teoretiska frågeställningarna.

Formalia och akribi är tillfredsställande. Språkbehandlingen är överlag god och jag har inte hittat några större brister i sättet att hänvisa till och citera källor. Hänvisningarna i noterna kan dock vara tvetydiga. Ibland anges det exempelvis "Carpelan 1960" men det framgår inte klart vilken av de olika Carpelanskrifter som publicerats detta år det gäller. I allmänhet förstår man av sammanhanget vad som avses, men hänvisningsprinciperna kunde vara tydligare. Något som skämmer lite, men knappast påverkar tillförlitligheten, är det skiftande bruket av kolon respektive punkt efter de engelska huvudtitlarna i litteraturförteckningen, samt den varierande användningen av stora respektive små bokstäver i inledningen till undertitlarna.

Eftersom avhandlingens i viss omfattning skiftar mellan olika teoretiska perspektiv som understundom uttryckligen och förtjänstfullt kompletterar varandra men ibland snarast på ett otydligt sätt glider in i varandra, finns det anledning att ganska utförligt citera Hellgrens syftesformuleringar. Jag kommenterar dem sedan efterhand som den teoretiska diskussionen fortskrider.

Först och främst framhålls den *rumslighet* som anges i avhandlingens undertitel: "Syftet med denna doktorsavhandling är att beskriva och skapa förståelse kring den rumsliga betoningen i Bo Carpelans författarskap. Betoningen ger upphov till två grundläggande frågor: Vad betonar Carpelan? Hur betonar han det? Min ambition är inte att ringa in det rumsliga i sin helhet, snarare ligger målsättningen i att urskilja och beskriva en karaktäristisk och genomgripande betoning i Carpelans författarskap som inte framgår i början men som växer fram och accentueras med tiden. Kort uttryckt är syftet att ta reda på vad det är som gör att man kan kalla Carpelan en 'rummets diktare.'" (s. 11) Hellgren menar alltså att Carpelans författarskap bör förstås i termer av rumslighet som på olika sätt "betonas". På vilken eller vilka nivåer i det litterära konstverket som denna rumslighet återfinns anges här inte mer exakt men däremot tillskrivs den så stor betydelse att den kan anses utgöra en viktig del av en genomgripande poetik: "Utgångsläget i avhandlingens är att 'rummet' i Carpelans författarskap är iögonenfallande för att det är ett uttryck för en särskild poetik och verklighetsuppfattning där tonvikten ligger på förhållandet mellan dikten, människan och den konkreta, rumsliga och mångbottnade verklighet vi lever i." (s. 12) Vidare framkommer en sorts pragmatisk fokusering: "I denna avhandling ligger fokus på utpräglat arki-

tektoniska framställningar i Carpelans författarskap." (s. 13) Relationen mellan "rum", "arkitektur" och "plats" (ett begrepp som förs in i diskussionen senare) ska så småningom visa sig vara aningen besvärlig att hantera.

Hellgren deklarerar också klart och tydligt avhandlingens kontextuella premisser: "I denna avhandling består de kontexter som rumsligheten ställs i förhållande till framförallt av centrala strömningar inom modernismen, tiden efter andra världskriget och slutligen 1960-talet. Ställvis berörs även biografiska detaljer, exempelvis Bo Carpelans barndomsmiljöer, upplevelser av universitetet och arbete som bibliotekarie." (s. 12) I avhandlingen behandlas såväl Carpelans skönlitterära texter som hans poetologiska texter. Särskilt fokus ligger på diktsamlingen *Gården* (1969) och romanen *Uruvind* (1993). Framställningen formar huvudsakligen, med undantag av andra kapitlet, en kronologisk linje genom författarskapet. Mot detta finns det inte så mycket att invända, men med tanke på att avhandlingen med sådan emfas lyfter fram rumslighetens förtjänster så skulle man kanske kunna tänka sig ett mer spatialt förhållningssätt till stoffet. Varför lägga så stor vikt vid den konventionella författarskapskronologin när de teoretiska diskussionerna har dukat bordet för att avläsa författarskapet snarast som en spatial struktur?

Hellgren annonserar tidigt en släktskap med den franska tematiska kritiken och i synnerhet då Jean-Pierre Richard (s. 14). Likheten består bland annat i att avhandlingen är inriktad på en viss aspekt av ett helt författarskap. Kopplingen känns rimlig och välunderbyggd och jag har inget särskilt att invända mot denna allmänna teoretiska utgångspunkt. I stället vill jag koncentrera mig på en diskussion av avhandlingens grundbegrepp. Begreppsuppfattningen är helt avgörande för hur avhandlingens tolkande ansatser fungerar och måste därför utredas ordentligt. De principiellt mest intressanta frågorna i de litteraturtolkande avdelningarna har helt enkelt sin grund i de teoretiska frågeställningarna.

Utgångspunkten är alltså rumsligheten i Carpelans författarskap. "Rummet", poängterar Hellgren, framstår "som ett schema som kan synliggöra olika zoner i samhället och tillvaron – allt från det konkreta, näraliggande och mest elementära till det abstrakta, kognitiva, maktrelaterade och utopiska" (s. 9). Detta är synnerligen intresseväckande men är synsinnat det mest relevanta att lyfta fram i sammanhanget? Rum, rumsupplevelse och kognitiva rum handlar ju om så mycket mer än vad som

ses och inte ses, vilket konstateras senare i avhandlingen, varför det känns lite missvisande att inledningsvis lyfta fram "det synliga och det osynliga" som "två grundläggande koordinater" (s. 10). Det känns också ganska generellt att, när förutsättningarna för avhandlingens teoribyggning ringas in, påstå att det föreligger "ett särskilt intimt förhållande mellan människan och hennes omvärld i Carpelans diktning" (s. 10)

En viss vaghet vidlåder således beskrivningarna av rumslighet som begrepp och hänvisningar görs till källor som både terminologiskt och begreppsmässigt skiljer sig åt, exempelvis Roger Holmström som skriver om "rummet" hos Carpelan och Carpelan själv som diskuterar diktskrivandet som "en form av arkitektur" (s. 10). Ett problem som avhandlingsförfattaren är väl medveten om blir tidigt tydligt, nämligen att det rumsliga och det arkitektoniska kan tendera att bli ekvivalent med "struktur". Detta bör bestämt uppmärksammas eftersom det tillhör den sorts problem som måste konfronteras i stället för att undvikas. Visst blir det otillfredsställande att obehindrat glida mellan rumslighet, arkitektur och struktur om man inte reder ut relationen begreppen emellan, men eftersom det enligt min mening i slutändan verkligen handlar om samma sorts fenomen som ligger till grund för de olika begreppen så går det inte att undvika att resonera om struktur när rumslighet behandlas och vice versa. Hellgren konstaterar sålunda helt riktigt att "När fokus är ställt på litteratur används ordet arkitektur vanligtvis som en metafor för struktur eller komposition. Med verkets arkitektur menar man, helt enkelt, verkets struktur" (s. 16–17).

Detta utreds fint. Han hävdar dock också att "Det är en sak att använda rumsligheten som ett metaspråk om litteratur, att tala rumsligt om litteratur och en annan att försöka upptäcka rumsliga scheman i litteratur." (s. 17) Detta vill jag ifrågasätta. Givetvis är det en god sak att vara uppmärksam på att läsarens tolkningsakt kan lägga till spatiala aspekter som inte självklart finns i litteraturen och att det finns slentrianmässiga formler för att beskriva litterära verk i termer av spatialitet, men jag tror inte att man så kategoriskt kan skilja på dessa två aspekter. För vad gör man när man "upptäckt" något rumsligt i litteraturens språk? Jo, man beskriver det, och då använder man ett metaspråk som ju måste avspegla denna rumslighet. Läsningens och tolkningens kognitiva processer pågår oskiljaktigt vid såväl tillägnet av texten som vid verbaliseringen av denna tillägnet. Perception och kogni-

tion är fenomen som helt enkelt inte kan delas upp i en inledande upptäckt, iakttagelse eller perception som därefter följs av beskrivning och kognitiv bearbetning. De kognitiva kategorier som läsaren har till sitt förfogande, exempelvis ett spatialt präglar metaspråk, påverkar redan från början perceptionens eller "upptäckten" karaktär. Det är således problematiskt att skilja mellan rumslighet som finns "i" litteraturen och sådan som tillkommer i diskursen "om" litteraturen.

Det kanske kan synas onödigt gnälligt att göra en så stor sak av denna Hellgrens trots allt inte orimliga distinktion mellan rumslighet som är mer fast förankrad i de litterära texterna och sådan som snarast produceras av ett metaspråk. Skillnaden är på sätt och vis reell, men den är reell endast på samma sätt som skillnaden mellan noggrann textanalys och svepande beskrivning är reell. När det frekventa bruket av lösligt förankrad rumslig metaforik i litteraturkritiken väl är påtalat måste det framhåvas att rumslighet i litteratur, liksom i andra konstarter och medier, är ett komplext resultat av materiell utformning, sinnesperception, spatiotemporal kognitiv bearbetning som resulterar i medvetna och omedvetna tolkningsakter, semiotisk avkodning och (om man vill meddela sina iakttagelser) verbalisering. I sin avhandling visar Hellgren delvis, men inte fullt ut, att han har denna komplexa bild klar för sig.

Låt oss återvända till syftesformuleringarna. Vi har i minnet att Hellgren vill analysera Carpelan som en "rummets diktare" (s. 11) hos vilken "förhållandet mellan dikten, människan och den konkreta, rumsliga och mångbottnade verklighet vi lever i" utgör grunden för en poetik (s. 12). Han vill också särskilt betona "utpräglad arkitektoniska framställningar" och konstaterar att "Carpelan gestaltar ömsom naturmiljöer och ömsom urbana och arkitektoniska miljöer" (13). Avhandlingsförfattaren gör flera viktiga distinktioner. "Rummet" har två dimensioner som inte går att helt åtskilja, konstaterar han: "å ena sidan 'rum' i bemärkelsen rymd eller 'space' med attribut som djup, volym och avstånd, å andra sidan 'rum' i bemärkelsen 'interiör' med konkreta attribut som väggar, tak och golv" (s. 14). Med andra ord: när vi talar om rumslighet kan det handla om såväl en allmän egenskap hos vår fysiska värld som faktiska avgränsningar av denna materiella värld. Hellgren fastslår också att det rumsliga inte är "en fråga om antingen eller utan om grader och arter av rumslighet i litteratur" (s.14) Det tål att påpekas.

I syftesformuleringarna lyfter Hellgren således fram den aspekt av rumslighet som har att göra med vår påtagliga omgivning: i abstrakt generell bemärkelse eller i konkret specifik bemärkelse. Men hans perspektiv i avhandlingens tolkningskapitel är i realiteten vidare än så. Låt oss granska Hellgrens diskussion av W.J.T. Mitchell som framstår som hans främsta auktoritet vad gäller olika sorters rumslighet i litteraturen. I artikeln "Spatial Form in Literature" skiljer Mitchells mellan fyra kategorier varav de två första är lätt begripliga, nämligen för det första textens materiella aspekt och för det andra rumslighetens deskriptiva dimension, det vill säga rumslighet i den beskrivna världen. Mitchells tredje kategori är också relativt tydligt beskriven och motsvarar väl snarast "struktur" i den bemärkelse som tidigare diskuterats i avhandlingen. Hans fjärde kategori handlar om att litteraturen får oss att "se" på något speciellt sätt; det rör sig om "en särskilt betonad miljöframställning", menar Hellgren (s. 18–19). Nu tornar orosmolnen upp sig.

Mitchells fjärde kategori har jag själv aldrig riktigt förstått trots upprepade omläsningar genom åren. Hans resonemang är enligt min mening ganska ogripbart och inte så klart relaterat till de tre första kategorierna. Hellgren konstaterar också att den fjärde kategorin "representerar ett specifikt och svårdefinierbart slag av rumslighet" (s. 18). Men har den att göra med "en särskilt betonad miljöframställning" såsom avhandlingsförfattaren beskriver det och sedan utvecklar i egna resonemang? Mitchell gör det inte lätt för oss. Han lyfter fram både "the very metaphysics which lies behind a story" och vad "we experience when we 'see' that someone (or something) means" (W.J.T. Mitchell, "Spatial Form in Literature: Toward a General Theory", i Mitchell, red., *The Language of Images*, Chicago och London: University of Chicago Press, 1980, s. 285). Han pendlar alltså på ett lite besynnerligt sätt mellan "metafysiskt" och "fenomenologiskt". Lite olyckligt är det därför att Hellgren lyfter fram just denna fjärde kategori som speciellt viktig för avhandlingen. Han föredrar så att säga att bada i den grumligaste av de fyra sjöarna. Mitt intryck är att det han egentligen väljer att fokusera och utveckla, miljöframställningen, i själva verket lyckligtvis inte har så mycket med Mitchells fjärde kategori att göra.

Hellgren föreslår dock också, med hänvisningar till begrepp inom kognitionsforskningen, en femte kategori av rumslighet: "de dolda rumsliga scheman vi använder oss av i vårt tänkande" (s. 19). Denna insikt är utmärkt och Hellgrens egen femte kategori

hade i själva verket varit en bättre utgångspunkt än Mitchells luddiga fjärde kategori. Dock får ingen av kategorierna något ordentligt genomslag i avhandlingen i stort, i alla fall inte på något systematiskt sätt.

Själv menar jag, i en artikel under publicering ("The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations"), att vi kan nöja oss med tre huvudkategorier av spatialitet i medier och konstarter: 1) mediets egen konkreta spatialitet som uppfattas "direkt" av våra sinnen, 2) mediets virtuella spatialitet, det vill säga rumslighet i det som representeras och som är ett resultat av en speciell sorts tolkningsaktivitet, och 3) kognitionens grundläggande spatiala karaktär: all kognition har spatiala aspekter, det är helt enkelt så vår hjärna, som är en del av vår i grunden spatiotemporalt orienterade kropp, fungerar. Jag skulle också vilja betona att det spatiotemporala alltid måste ses som en sammanhängande helhet. Det är tveksamt om man kan se tid och rum som något som "konkurrerar", vilket ibland påstås i avhandlingen. En betoning av det spatiala behöver alls icke medföra att det temporala får stryka på foten.

Det är sällan särskilt problematiskt att tydligt ringa in mediets materiella spatialitet. Vad gäller Carpelans författarskap handlar det främst om att iakta de tryckta ordens placering på boksidorna. Lite svårare men nog så viktigt är det att upprätthålla den principiella skillnaden mellan virtuella, representerade rum och kognitiva rum. I slutänden förenas förstås alla tre rumskategorierna i en samlad upplevelse, men för att kunna göra nyanserade uttalanden om litteraturens spatiala karaktär måste skillnaderna ständigt hållas i minnet. Jag vill påstå att de momentant formuleras och med all önskvärd tydlighet utreds i spridda delar av avhandlingen men att många partier också endast vagt anger vad det är för sorts rumslighet som diskuteras. I den tolkande praktiken går det förstås inte att upprätthålla vattentäta skott mellan kategorierna "virtuellt rum" och "kognitivt rum", men genom att i de analyserande och tolkande avdelningarna mer systematiskt ha uppmärksammat skillnaden kunde en större tydlighet ha uppnåtts, vill jag påstå.

Relationen mellan "rum" och "plats" diskuteras också och Hellgren betonar att "plats" bör förstås som något fenomenologiskt: "ett mer subjektivt, upplevt och betydelseladdat rum" (s. 20). Detta måste väl begripas som en fenomenologi inom den litterära diegesen, exempelvis att diktjaget upplever och beskriver rum, eftersom läsarens kognition

knappast kan ha med saken att göra. Denna åtskillnad mellan rum och plats fungerar och Hellgren gör också utmärkt bruk av den i analyskapiteln. Samtidigt förskjuts problematiken något vilket blir tydligt exempelvis i avsnittet om "Forskningsområdet" som handlar mer om plats och miljö än om rum, som ju skulle vara avhandlingens röda tråd, men som sammantaget är en väldigt fin översikt över ett splittrat och svårgräpbart forskningsområde.

Det är kanske inte riktigt *fair play* att kritisera en avhandling för vad den *inte* gör, men jag tror att ett mer utvecklat intermedialt perspektiv där litteraturens rumslighet ställs i klar relation till rumslighet i andra konstarter och medier hade gett ytterligare skärpa åt resonemangen. Ett sådant perspektiv, som finns antytt i påpekande om att exempelvis bildkonsten har en mer konkret rumslig karaktär, hade kunnat belysa både vad som är speciellt med litteraturen och vad som faktiskt förenar den med andra medier och konstarter. Rumslighetens många dimensioner framstår helt enkelt mycket tydligare när man inbegriper annat än litteratur i diskussionerna.

Hur stark är då kopplingen överlag mellan den övergripande teorin i inledningskapitlet och de teoretiska och poetologiska diskussionerna i övriga kapitel? Jag vill betona att avhandlingen rymmer en rad fina iakttagelser och tolkningar. I långa stycken briljerar författaren med känsliga och infallsrika diktläsningar. Emellanåt kan man dock tycka att tolkningsresultaten skymms av lite ängliga "verifieringar" i form av ymniga hänvisningar till Carpelans egna idéer och recensenters och andra kommentatorers ibland mer lättviktiga bekräftelser av att det hos Carpelan finns ett allmänt intresse för det rumsliga. Dessa hänvisningar kunde med fördel ha ersatts med vetenskapligt sett tyngre referenser för att öka precisionen. Kruxet är att allt tänkande har mer eller mindre stark spatial karaktär. Denna typ av kognition styrs som bekant främst av höger hjärnhalva och även om vänster hjärnhalvas verbala färdigheter givetvis dominerar vid litteraturläsning så är det ofrånkomligt att synpunkter på och tolkningar av litteratur, och allt annat, också bygger på spatiala kognitiva strukturer formade av höger hjärnhalva. Problemet är att exempelvis recensenters intuitivt uppfattade rumslighet i litteratur formuleras på en förvirrande mängd olika och obestämda sätt. I och med att Hellgren så att säga samlar in hela skörden av allmänt hållna Carpelan-kommentarer så får hans eget mer stringent teoretiska perspektiv emellanåt svårt att hävda sig.

Efter att ha tagit del av inledningens teoretiska genomgång kan man således tycka att precisionen stundom avtar i tolkningsavsnitten. Lite underligt är det med de många formuleringar som går ut på att Carpelan exempelvis "försöker skapa tredimensionalitet och rymd i sina dikter" (s. 73). Vad innebär detta "i" dikterna? Ibland får man en känsla av att det är dikterna som materiella fenomen som verkligen ska få ett tredimensionellt djup, men inte i detta fall. Det vore tydligare att skriva att poeten å ena sidan skriver dikter som representerar rumsliga förhållanden, det vill säga att dikterna skapar virtuella rum, och att han å andra sidan skriver dikter som understödjer de kognitiva processer som gör att läsaren tolkar och skapar sammanhang av mentalt spatial karaktär. Hellgren glider också emellanåt lite försåtligt mellan exempelvis "rumslighet" och "miljö" utan att ta hänsyn till de nyanseringar som gjorts i avhandlingens teoretiska avsnitt.

Det vore helt enkelt bra med en tydligare tillämpning av de distinktioner och insikter som kommer fram i teorikapitlen. Analysen av *Urwind*, för att exemplifiera med avhandlingens mest omfattande textläsning, är delvis skarp och noggrann, delvis svävande vad gäller rumslighetens karaktär. Hellgren ställer sig exempelvis frågan "om inte *Urwind* helt, så åtminstone till en stor del är som Djuna Barnes *Nightwood*, d.v.s. en spatial roman" (s. 172) – Barnes roman behandlas av Joseph Frank i en inflytelserik essä om spatialitet i litteratur. Vidare skriver Hellgren att "*Urwind* är inte totalt strukturerad som en byggnad men det finns fragment av en byggnad i romanen" (s. 174). Men vad innebär det egentligen att en roman "helt" eller "till en stor del" är spatial eller strukturerad som en byggnad, och vad betyder det att det finns byggnadsfragment "i" en roman? Avhandlingsförfattaren listar en rad detaljer som är tankeväckande och som ger vid handen att *Urwind* ovanligt väl lämpar sig för en analys av spatiala aspekter (s. 174), dock aktualiseras inte inledningskapitlens teoretiska ramar i den utsträckning som vore behövlig. Utan tvivel representerar och tematiserar *Urwind* det arkitektoniska, men en flora blir inte till en blomma för att den från början till slut representerar och tematiserar växter – den blir inte ens strukturerad som en blomma. På vilket sätt är då romanen faktiskt "strukturerad som" en byggnad eller till och med får "fragment" av en byggnad i sig? Svaren finns antydiga men artikuleras aldrig riktigt tydligt med hjälp av de teoretiska verktygen. Det saknas en rejäl strukturanalys, vill jag påstå, en analys av romanen

som helhet där relationerna mellan exempelvis en rad teman, miljöer, temporala aspekter och tankefigurer hade kunnat analyseras i termer av spatialt kognitiva relationer.

De teoretiska verktygen för en sådan analys levereras. Dels i avhandlingens teoriavsnitt, dels i själva romananalysen: "*Urwind* är till en del uppbyggd som ett s.k. ikoniskt diagram som i Max Nännys beskrivning kännetecknas av att de relationer som råder mellan ett teckens delar liknar de relationer som råder mellan referentens delar" (s. 175). Det handlar alltså om att analysera abstrakta, virtuella och kognitiva strukturer, som i detta fall finns i romanens narrativa framställning och dess representerade världar, för att kunna påvisa att de i någon mån har likheter med en konkret byggnads fysiska struktur. Ett sådant utvecklat ikonicitetsperspektiv är precis vad som saknas för att helhetsförståelsen av romanen som en spatial eller arkitektonisk struktur ska förlösas ordentligt.

Sammanfattningsvis finns det således inga vägande invändningar att resa mot avhandlingens formalia och akribi. Man finner spår av olika inriktningar under forskningsprocessen (plats, miljö, arkitektur ...) som inte alltid riktigt homogeniseras till en tydlig ansats, men sammantaget är den teoretiska grunden tillfredsställande utredd. De analyserande och tolkande avsnitten är infallsrika och till stora delar övertygande, men det finns ett visst glapp mellan teori och praktik: den teoretiska begreppsapparaten hade helt enkelt kunnat utnyttjas på ett mer inträngande sätt. Är då syftet uppfyllt och forskningsfrågorna besvarade? Man kan konstatera att det ofta snarare är *platsen* än *det rumsliga* som behandlas. Syftet deklarerar att det är det senare som ska gälla, men i de teoretiska resonemangen redovisas platsbegreppets relevans och det slår också igenom i analyserna. Detta är inget avgörande problem, men det är delvis olikartade frågeställningar knutna till de båda begreppen och det försiggår en sorts dragkamp mellan dem. Jag tycker således att syftet är uppfyllt och att Hellgren i själva verket åstadkommer mer än vad syftet anger. Jag har pekat på en del brister i både de teoretiska ansatserna och begreppsanvändningen i litteraturtolkningarna men med hänsyn till forskningsuppgiftens stora komplexitet och forskningsområdets karaktär av nybyggarland så menar jag att avhandlingsförfattarens insats är mycket respektgivande och värdefull.